

42. Η γλώσσα των Βυζαντινών

Η γλώσσα των Βυζαντινών, στη διάρκεια της χιλιόχρονης ζωής της αυτοκρατορίας, πέρασε από διάφορα στάδια εξέλιξης και πήρε σχεδόν τη μορφή που μιλάμε σήμερα. Το Βυζάντιο, δηλαδή, έγινε ο κρίκος που ένωσε την αρχαία με τη νέα ελληνική γλώσσα.

Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία ήταν κράτος πολυεθνικό. Στην επικράτειά της ζούσαν πολλοί λαοί, οι οποίοι μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες. Γνωστότερες από αυτές ήταν η **λατινική**, στην οποία γράφονταν οι νόμοι του κράτους και οι αποφάσεις των αυτοκρατόρων και των δικαστών, και η **ελληνική**, την οποία μιλούσε το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων της αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα των ανατολικών περιοχών. Μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Κωνσταντινούπολη, επικρατέστερη γλώσσα έγινε η ελληνική, η οποία με τον καιρό πήρε τη θέση της λατινικής στη διοίκηση και στη νομοθεσία του **βυζαντινού**, τώρα, κράτους.

Η ελληνική γλώσσα όμως δε μιλιόταν και δε γραφόταν ομοιόμορφα από όλους. Στην Κωνσταντινούπολη, για παράδειγμα, που αποτελούσε το κέντρο της βυζαντινής αυτοκρατορίας, στον χώρο της αγοράς, του λιμανιού και των εργαστηρίων μιλιόταν η απλή αφρόντιστη ελληνική γλώσσα, με φτωχό λεξιλόγιο και αρκετές ξένες λέξεις. Στις υπηρεσίες του παλατιού και του κράτους, στις σχολές και στην εκκλησία, όμως, μιλούσαν κι έγραφαν μίαν άλλη μορφή γλώσσας, που έμοιαζε περισσότερο με την αρχαία ελληνική. Αυτή τη γλώσσα, που ήταν δύσκολα κατανοητή από τους απλούς πολίτες, χρησιμοποιούσαν περισσότερο οι μορφωμένοι βυζαντινοί και οι υπάλληλοι του κράτους.

Η αναγέννηση των γραμμάτων στα χρόνια των Μακεδόνων αυτοκρατόρων έδωσε κα-

1. Εικόνα της Γέννησης, με ποιμένες, αγγέλους και μάγους.
(Βυζαντινό – Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα)

1.α. Ο ψαλμός της Γέννησης

*Η Παρθένος σήμερα
τον Υπερούσιον¹ τίκτει²
και η γη το σπήλαιον
τω απροσίτω προσάγει³.*

*Άγγελοι μετά ποιμένων δοξολογούσι,
μάγοι δε μετά αστέρος οδοιπορούσι.*

*Δι' ημάς γαρ εγεννήθη, παιδίον νέον,
ο προ αιώνων Θεός.*

Ρωμανός Μελωδός, 6ος αιώνας

¹ **υπερούσιος**: αυτός που ξεπερνά την ανθρώπινη ουσία, ύπαρξη.

² **τίκτει**: γεννάει.

³ **προσάγει**: προσφέρει.

λύτερες λύσεις σ' αυτό το πρόβλημα. Οι νέοι νόμοι και τα βιβλία γράφθηκαν σε απλούστερη γλώσσα και τα παλαιότερα κείμενα μεταφράστηκαν και σχολιάστηκαν, για να γίνονται κατανοητά από τους αναγνώστες τους. Η λειτουργία περισσότερων σχολείων, σχολών και βιβλιοθηκών, ακόμη, βοήθησε στην καλλιέργεια και την απλοποίηση της γλώσσας. Την ομιλούμενη τότε μορφή της, που σε μεγάλο βαθμό μοιάζει με τη σημερινή νεοελληνική, δείχνουν τα ακριτικά τραγούδια αυτής της εποχής.

Για την ευκολότερη ανάγνωση των κειμένων, αλλά και για την οικονομία στον πάπυρο, που μετά την κατάκτηση της Αιγύπτου από τους Άραβες είχε γίνει σπάνιο και ακριβό είδος, εφαρμόστηκε, αυτή την περίοδο, η **μικρογράμματη γραφή**, που έχουμε σήμερα. Η χρήση της έγινε ευχάριστα δεκτή από τους αναγνώστες και καθιερώθηκε σε σύντομο χρόνο. Όσα αρχαία βιβλία και χειρόγραφα δεν αντιγράφηκαν τότε με τον νέο τρόπο γραφής έπαψαν να χρησιμοποιούνται και με τον καιρό ξεχάστηκαν ή χάθηκαν.

Στα χρόνια που ακολούθησαν την άλωση της Πόλης από τους Φράγκους, οι κρατικοί χώροι που μιλιόταν ή διδασκόταν η αρχαία μορφή της γλώσσας (Παλάτι, σχολεία, Σχολές, Πανεπιστήμιο) έπαψαν να λειτουργούν. Οι διωγμένοι από τους Λατίνους άρχοντες και δάσκαλοι βρέθηκαν ανάμεσα στον λαό και προσάρμοσαν τον λόγο και τα κείμενά τους στη δική του απλούστερη και πιο κατανοητή από όλους γλώσσα. Η απλοποίηση αυτή συνεχίστηκε και μετά την ανάκτηση της Πόλης, ως τα χρόνια των Παλαιολόγων, όπου η γλώσσα πήρε σχεδόν στη μορφή που μιλάμε σήμερα.

⁴ **διπλοεντέλιος**: αυτός που έχει στο άλογό του διπλά στολίδια για το στήθος του.

⁵ **επιθυμώ**: μου λείπει.

2. Εικονογραφημένη, χειρόγραφη βυζαντινή Βίβλος με μικρογράμματο και μεγαλογράμματο τρόπο γραφής. Το μικρογράμματο κείμενο ξεκινά: «εν αρχή ην ο λόγος». (Βυζαντινό – Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα)

3. Βιογραφικό του Πτωχοπρόδρομου

Από μικρόθεν μ' έλεγε ο γέρων ο πατήρ μου:
 –«Παιδί μου, μάθε γράμματα και ωσάν εσέναν έχει.
 Βλέπεις τον δείνα, τέκνον μου; Πεζός περιεπάτει
 και τώρα διπλοεντέλιος⁴ και παχυμουλαράτος.
 Αυτός, όταν εμάνθανε, υπόδησιν ούκ είχε
 και τώρα, βλέπεις τον; Φορεί τα μακρομύτικά του».

Κι έμαθον τα γραμματικά μετά πολλού του κόπου.
 Αφού δε τάχα γέγονα γραμματικός τεχνίτης,
 επιθυμώ⁵ και το ψωμίν και του ψωμιού τη μάναν.
 Υβρίζω τα γραμματικά, λέγω μετά δακρύων:
 –Ανάθεμαν τα γράμματα, Χριστέ, και όπου τα θέλει.

Θεόδωρος Πρόδρομος (12ος αιώνας)